

Nevena Ceković*
Nataša Janićijević
Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet

УДК: 811.131.1'243
811.131.1'42
DOI: 10.19090/gff.v49i3.2469
Originalni naučni rad

MULTIFUNKCIONALNOST ITALIJANSKOG DISKURSNOG MARKERA *INSOMMA*

Italijanskom diskursnom markeru *insomma* se u teorijskim razmatranjima pripisuje nekoliko pragmatičkih funkcija, pre svega ispunjavanje diskursa, ali i modulacija i demarkacija. Međutim, poput ostalih markera, *insomma* može obavljati i druge funkcije, kako na interakcionom (prekidanje), tako i metatekstualnom planu (reformulacija). Stoga je cilj rada da se istraži širi dijapazon upotreba ove markerske forme u razgovornom jeziku, odnosno da se kroz primere iz korpusa BADIP izdvoje i opišu njene karakteristične primene u jezičkoj realnosti. Očekujemo da ćemo u kvalitativnoj analizi ove visokoučestale diskursne jedinice naići na poteškoće u preciziranju njenih specifičnih funkcija u pojedinim kontekstima, s obzirom na složenost jedne takve interpretacije, koja uzima u obzir višestruke kontekstualne parametre (namere učesnika, uloge, odnose), kao i sintagmatsku i paradigmatiku polifunkcionalnost samog markera. Rezultati korpusne analize potvrđuju multifunkcionalnost kao opšte distinktivno obeležje markera i ukazuju na učestalu mogućnost da se formi *insomma* u datom kontekstu pripiše više podudarnih, međusobno teže razlučivih funkcija. Krajnji cilj analize jeste da se, kroz sagledavanje specifičnosti upotrebe *insomma* u svakodnevnom diskursu, ponudi kompletan funkcionalni opis ovog markera, te pomogne iscertavanje preciznijih funkcionalnih obeležja celokupne kategorije kako bi se doprinelo ne samo njenoj klasifikaciji u lingvističkoj teoriji, već i didaktičkoj praksi.

Ključne reči: italijanski jezik, razgovorni jezik, diskursni markeri, *insomma*, pragmatičke funkcije

1. UVODNA RAZMATRANJA

Sa stanovišta sintakse i semantike, forma *insomma* tradicionalno se svrstava u priloge i uzvike, i pokriva niz specifičnih funkcija, poput sažimanja, zaključivanja, iskazivanja nestrpljenja i sumnje. S pragmatičkog aspekta, vrši funkciju diskursnog markera, te služi reformulaciji, demarkaciji, modulaciji, upravljanju razmenom reči. Imajući u vidu polisemičnost i pragmatičku

* n.cekovic@fil.bg.ac.rs

multifunkcionalnost ove forme cilj rada jeste da se ispituju i dodatno rasvetle njene funkcije u italijanskom razgovornom jeziku. U tu svrhu poslužićemo se BADIP verzijom korpusa LIP (De Mauro *et al.*, 1993), koji važi za referentno uporište pri opisu govornog varijeteta savremenog italijanskog jezika. Govorni korpus BADIP/LIP, koji uključuje i frekvencijske liste, sačinjen je od oko 500.000 reči i 58 sati snimljenih raznih tipova dvosmernih i jednosmernih interakcija između govornika različitog regionalnog porekla, starosti, pola, obrazovanja, profesije.

U dosadašnjim italijanističkim istraživanjima, prema našim saznanjima, forma *insomma* nije bila predmet obimne fokusirane pažnje, već je obrađivana u sklopu razmatranja na širu tematiku, o razgovornom jeziku (Bazzanella, 1994, 1995, 2011) ili zajedno s drugim diskursnim markerima (Khachaturyan, 2018; Sansò, 2020). Predmet pojedinačne obrade bila je, međutim, u jednom italijansko-srpskom kontrastivnom istraživanju (Ceković & Janićijević, *u pripremi*), gde su proučeni prevashodno semantički, i delom pragmatički ekvivalenti u srpskom jeziku. U pomenutom istraživanju utvrđena su čak četrdeset i tri srpska prevodna ekvivalenta ove forme, među kojima su najučestaliji: *ukratko, jednom rečju, već jednom i najzad*.

Predmet brojnijih analiza na srpskoj lingvističkoj sceni bile su pojedine druge markerske forme poput: *allora* (Ceković & Radojević, 2016), *sapere, dire, scusare* (Ceković & Janićijević, 2017), *guardare, vedere, sentire, ascoltare* (Ceković & Janićijević, 2018). Takođe, forma *insomma* izučavana je u širem kontekstu i sa drugih disciplinarnih stanovišta, kao što je usvajanje drugog jezika (Ceković, 2016), gde je ustanovljeno da se usvaja na višim stadijumima jezičke kompetencije, kao i da, prema stavovima učenika, predstavlja jednu od najtežih za usvajanje (Ceković, 2018).

Imajući u vidu multifunkcionalnost predmetne forme i polazeći od razgovornog korpusa kao osnove za istraživanje, u radu ćemo nastojati da pružimo odgovor na sledeća pitanja: koje sve pragmatičke funkcije *insomma* može vršiti u razgovornom jeziku i u kakvim kombinacijama tih funkcija se javlja.

2. MARKER *INSOMMA*: UČESTALOST I FUNKCIJE

Diskursni marker *insomma* ima visoku učestalost u razgovornom italijanskom jeziku, gde se često manifestuje i s aferezom u vidu *'nsomma*. Zauzima 71. mesto na frekvencijskoj listi korpusa LIP (De Mauro *et al.*, 1993), zajedno sa sledećim markerskim formama, čija je pozicija na rang listi navedena u zagradama: *allora* (39), *anche* (28), *appunto* (124), *bene/be'* (45), *certo* (112), *cioè* (51), *comunque* (92), *così* (65), *d'accordo* (*accordo*, 196), *dai* (*dare*, 56), *diciamo*

(*dire* 16), *dimmi/mi dica* (*dire*, 16), *dunque* (231), *e* (6), *ecco* (55), *eccetera* (184), *forse* (135), *giusto* (244), *guarda/guardi* (*guardare* 90), *ho capito* (*capire*, 67), *infatti* (133), *insomma* (71), *invece* (99), *ma* (23), *magari* (208), *niente* (169), *no* (25), *non* (*lo*) *so* (*sapere*, 47), *per/ad esempio* (*esempio*, 115), *penso* (*pensare*, 76), *poi* (37), *praticamente* (221), *proprio* (80), *pure* (148), *quindi* (50), *sai* (*sapere* 47), *secondo me* (*secondo* 172), *sentì/sentì* (*sentire*, 74), *sì* (24), *un po'* (*poco*, 60), *veramente* (156), *vero* (143), *voglio dire* (*volere* 35).

Markeri diskursa, pa i *insomma*, u korpusu LIP ispoljavaju visoku frekventnost u svim tipovima konverzacije, a naročito u radio-kvizu (LIP FB14), kako tvrdi Frank-Job (2006: 364), gde je približno jedna od 10 reči diskursni marker. Po redosledu učestalosti to su: *ma*, *ciao*, *ecco*, *pronto*, *va bene* (*va be'*), *sentì*, *allora*, *dimmi*, *sentiamo*, *ho capito*, *vedi*, *guarda*, *insomma*, *niente*, *volevo dire*.

Kada je reč o funkcionalnom opisu ovog markera (up. Ceković, 2016: 25-61), *insomma* se kvalifikuje kao:

- a) ispunjivač, tj. dijaloški signal za privlačenje sagovornikove pažnje, npr.: *Insomma, che facciamo?* (Bustorf, 1974), naporedo sa *allora* i *dunque* (Serianni & Castelvechi, 1989);
- b) tekstualni ili pragmatički konektor za sažimanje delova diskursa, poput *in breve* (Berretta, 1984); za izvođenje posledice i zaključka, kao i *così*, *allora*, *quindi*, *comunque* (Berretta, 1994); opšta, emfatička poštapalica ili nespecifični tekstualni konektor, poput *cioè*, *così*, *ecco*, tj. „bez određene funkcije koja bi se dala identifikovati“ budući da ispoljava varijacije u zavisnosti od tipa teksta, varijeteta, idiolekatskih preferencija (Berretta, 1994: 249);
- c) demarkator, koji upućuje na zaključak, ali i na ublažavanje i nesigurnost pri iznošenju tvrdnje (Berruto, 1993);
- d) tzv. pokretač ili incipitna forma (*incipit*), što je najučestaliji tip markera, koji se javlja na početku iskaza i čini ga prilog – *allora*, *dunque*, *comunque*, *quindi*, *no*, *sì*, *ecco* (Cresti, 2000).

U Tabeli 1 dajemo uporedni pregled funkcionalne deskripcije markera *insomma* u proučenoj relevantnoj literaturi.

Tabela 1: Funkcionalna deskripcija markera *insomma*

marker/konektor	Bustorf	Berretta	Serianni	Berruto	Cresti	Bazzanella
ispunjivač	+	+	+			+
modulator				+		+
demarkator				+		+
prekidač						+
reformulator (korektor)						+
konektor		+				+
pokretač					+	

Najpodrobniji opis forme *insomma* pružila je Bazzanella (1995: 230-233), koja ukazuje najpre na varijabilnost njene kolokacije budući da može zauzimati inicijalan (1a), medijalan (1b) ili finalan (1c) položaj u iskazu:

(1a) *A: A me piacciono i cantautori italiani: Baglioni, Barbarossa.*

B: Insomma ti piacciono gli italiani di un certo tipo.

(1b) *Anche se ci dice che non è molto preparato, però, insomma, lì c'è arrivato eccome.*

(1c) *È una parola di due, di due parole insomma.*

Uz to, autorka (Bazzanella, 1995, 1994, nav. u Ceković, 2016) identifikuje niz interakcionih (modulacija, prekidanje) i metatekstualnih funkcija (demarkacija, reformulacija, tj. korekcija) koje *insomma* vrši, a koje ćemo nadalje razmotriti.

3. MARKER *INSOMMA* U RAZGOVORNOM KORPUSU

Analizom diskursnog markera *insomma* u korpusu BADIP identifikovali smo nekolicinu njegovih pragmatičkih funkcija.

U razgovornom jeziku *insomma* se učestalo manifestuje kao ispunjivač diskursa, s ciljem signaliziranja sagovorniku da želimo da zadržimo reč dok se suočavamo s određenim teškoćama, obično na nivou planiranja i realizacije diskursa. Sledeći primeri ilustruju takvu upotrebu:

(2) * *poi magari ha fatto una ricerca sugli strumenti eccetera e quindi gli ha dato sei lo stesso pero' insomma e a ginnastica dice non vuole # fare il eh i giochi che coinvolgono il contatto fisico insomma che insomma che vogliono il contatto* (FB12)

(3) *perche' loro avevan vissuto da insomma da molto tempo sotto la democrazia e quindi avevano anche delle delle liberta' e anche insomma eh e potevano e avevano delle liberta' e quindi ritrovarsi a essere sottomessi insomma da da da insomma da persone eh fa si' che appunto all'interno di questi dei dei dei greci c'e' una crisi diciamo cosi' morale perche' era stato calpestato tutti i loro*

principi perche' eran stati sottomessi insomma al a delle persone e loro e loro (FC6)

Valja napomenuti da se kod italijanskih maternjih govornika u ovoj ulozi uobičajeno javljaju i brojne druge markerske forme, idiosinkratičke prirode: *allora, cioè, come dire, comunque, diciamo, niente, non so, praticamente, quindi, voglio dire* itd.

Insomma se koristi i kao modulator ili sredstvo za modulaciju (up. Ceković, 2022) pomoću kojeg govornik modifikuje svoj iskaz, ublažavajući ili pojačavajući elemente govornog čina, iskazuje stav, ograđuje se od određene tvrdnje. Sledeći primer ilustruje upotrebu *insomma* u svrhu mitigacije kako potvrdnog (4b), tako i odričnog iskaza (4c); on, između ostalog, upućuje na izvestan stepen govornikove nesigurnosti prilikom prihvatanja (4b) ili odbijanja poziva (4c), uz postizanje efekta učtivosti, koja je naročito relevantna pri odbijanju, kao konverzacijski nepreferencijalnoj radnji:

(4a) A: *Ti va (di venire al cinema)? – Hoćeš (da idemo u bioskop)/Je l' ti se ide (u bioskop)?*

(4b) B: *Sì, insomma... - Da, (pa) može/onako/i da i ne/valjda...*

(4c) B: *No, insomma... - Ne, (pa) i ne baš/a i ne mora/pa šta znam/Ne preterano...*

Kao ublaživači (mitigatori) ili pojačivači (intenzifikatori) u govornom italijanskom jeziku naširoko se koriste i drugi modulatori, poput *anche, beh, certamente, circa, così, credo, effettivamente, esattamente, forse, davvero, diciamo, in effetti, infatti, mah, magari, mi sembra, molto, naturalmente, penso, più o meno, praticamente, probabilmente, proprio, secondo me, se non sbaglio, un po'*.

Kada je reč o navedenim funkcijama, u korpusu su otkriveni i primeri u kojima forma *insomma* u okviru istog iskaza ostvaruje i jednu (modulatorsku) i drugu (ispunjivačku) funkciju:

(5) *un po' strano eh insomma mi pare non si sa ne' se e' felice ne' insomma se e' preoccupato per sua madre* (FC5)

Osim toga, u korpusu su identifikovani i primeri upotrebe ove forme u službi reformulacije, odnosno parafraze:

(6) **invece nella parte piu' verso la Russia insomma piu' ad est c'e' piu' fresco soprattutto se si sale in alto* (FC5)

Insomma je otkriven i kao korektor (7) i (8), kada služi govorniku da signalizira vršenje ispravke u svom iskazu, kao u (7), gde se *nel* koriguje u *nei*. Štaviše, naporedo sa korektorskom, u istoj replici javlja se i u ispunjivačkoj funkciji, bilo da ta funkcija sledi (7) ili da prethodi korektorskoj (8).

(7) *in particolare vorrei andare nel insomma nei fiordi del eh della Norvegia e vedere insomma che pesci ci sono e se pescare con pescherecci con barche di tutti i tipi* (FC5)

(8) *l'emigrazione # gli extracomunitari eh * # un frutto di questa situazione e' che come eh nei tempi passati eh gran parte del sud dell'Italia emigro' verso il nord industrializzato per trovare lavoro eh oggi gran parte eh insomma gran parte no ma insomma molti uomini del sud del mondo vengono al nord per trovare lavoro di questo non parla ** (FC6)

Prethodno navedeni, kao i brojni drugi korpusni primeri govore u prilog polifunktionalnosti forme *insomma*, što je, između ostalog, utvrđeno kao opšte distinktivno obeležje diskursnih markera. Štaviše, ta se polifunktionalnost kod *insomma* manifestuje kako na paradigmatiskom nivou, kao u (9), gde ovaj marker vrši najpre funkciju ispunjivača, a zatim u dva navrata demarkatora, tako i na sintagmatskom (10), gde mu se istovremeno može pripisati i funkcija prekidanja i demarkacije (uvođenja nove teme):

(9) *ah io sai ho insegnato nel corso gi lei e' stata mia collega di corso e insomma certe volte bene eh certe volte delle classi le piglia in antipatia eh e quindi non si son trovati tanto bene insomma ecco poi guarda e' stata la stessa insegnante tu ne puoi parlare anche con la XYZ perche' e' stata la stessa insegnante che ha avuto la XYZ e lei non te ne parlara' bene di certo * perche' ecco insomma hanno avuto dei problemi* (FB33)

(10) A: *allora*

B: *insomma senti partiamo dalla cosa piu' semplice che e' lo sfratto per Alessandro questa e' la disdetta che io gli ho mandato* (FA10)

Polazeći od funkcionalne klasifikacije markera *insomma* u relevantnoj literaturi (Tabela 1), u analiziranom korpusu uspeli smo da identifikujemo većinu funkcija, što prikazujemo u narednoj Tabeli 2.

Tabela 2. Funkcije *insomma* u korpusu

Markerske funkcije u korpusu	
ispunjivač	+
modulator	+
demarkator	+
prekidač	+
reformulator	+
(korektor)	+
(parafrastrički marker)	+
konektor	(-)
pokretač	(-)

Analiza našeg korpusa potvrđuje postojanje gotovo svih vrsta funkcija, prethodno identifikovanih od strane različitih autora. Poput većine autora, koji beleže ispunjivačku funkciju, i mi smo je identifikovali u našem korpusu. Pojedini autori izdvajaju i njegovu modulatorsku i demarkatorsku funkciju, koja je takođe potvrđena nalazima iz našeg korpusa. Novina je da smo u našoj analizi našli i primere ove forme u ulozi reformulatora, i to ne samo kao korektora, kako Bazzanella (1994, 1995, 2011) beleži, već i kao parafrastičkog markera.

Za razliku od svih autora, jedino Berretta (1984, 1994) formi *insomma* pripisuje konektorsku ulogu. Ni mi, kao ni ostali autori, ne bismo je istovetno protumačili i dodelili joj pomenutu funkciju. Na osnovu analize razgovornog korpusa, mišljenja smo, naime, da je njena konektorska uloga u senci markerske, odnosno niza drugih, pragmatičkih funkcija koje joj se mogu pripisati na osnovu korpusnih primera.

Takođe, nismo klasifikovali *insomma* kao pokretač, kako ga Cresti (2000) naziva prvenstveno zbog inicijalnog položaja koji ovaj marker može zauzimati u iskazu. Kriterijum pozicije ove forme u iskazu ne smatramo presudnim da bi joj se pripisala pomenuta uloga, pogotovo imajući u vidu da *insomma* nema samo inicijalnu, već i medijalnu i finalnu poziciju. Osim toga, u inicijalnom položaju, kao uostalom i u drugim, ona može vršiti razne funkcije. Stoga je u našoj klasifikaciji, u kojoj se ne rukovodimo (samo) položajem forme u iskazu, takva njena uloga obuhvaćena izvesnim drugim funkcijama, na primer funkcijom ispunjivača, modulatora ili prekidača.

4. TEŠKOĆE PRI FUNKCIONALNOJ KLASIFIKACIJI

Multifunkcionalnost markera *insomma*, kao i priroda samog korpusa, koji je sačinjen od spontanog razgovornog diskursa, ispostavili su se u pojedinim slučajevima kao otežavajući faktori prilikom njegove funkcionalne klasifikacije. Utvrđivanje funkcija, bazirano na tumačenju transkripta, koji sam po sebi ne može u potpunosti verodostojno da oslika sve kontekstualne i druge odlike prirodne, spontane komunikacije, predstavljalo je u izvesnom broju slučajeva složen zadatak. Tako, u sledećim primerima nije lako jednoznačno utvrditi koju od funkcija *insomma* obavlja.

(11) *lui credeva che gli dei insomma non influissero sulla vita degli uomini e quindi ogni uomo doveva cercare cercare la propria tranquillita' e il proprio benessere per stare di nuovo bene insomma come un tempo e per lui il piacere era appunto eliminare eh era eliminare appunto lo smarrimento che c'era*

di fronte a questa nuova situazione e anche appunto eliminare i rapporti che c'erano tra le comunita' perche' prima era insomma era diverso (FC6)

(12) *e dice anche che oltre che nella musica insomma il diavolo e' presente anche nella vita quotidiana come per esempio nella poligamia insomma nell'ingiustizia del denaro insomma* (FC6)

U (11) za prvo upotrebljenu formu *insomma* ne može se precizno utvrditi da li vrši modulatorsku ili ispunjivačku funkciju, kao ni za treće upotrebljenu da li je demarkator ili ispunjivač, za razliku od druge upotrebe, koja je, po svemu sudeći, reformulator. Slično tome, u (12), prvi primer upotrebe *insomma* u službi je ispunjivača, drugi reformulatora, dok bi se treći mogao protumačiti i kao reformulator i kao demarkator.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Imajući u vidu da je predmet našeg bavljenja u ovom radu bila polifunktionalnost diskursnog markera *insomma* nastojali smo da istražimo raspon funkcija koje ova forma može vršiti u italijanskom razgovornom jeziku. Polazeći od funkcija koje su joj pripisane u relevantnoj literaturi, a kroz analizu BADIP korpusa, uspeali smo da utvrdimo da se sve funkcije prethodno navedene od strane drugih autora, prvenstveno C. Bazzanelle, javljaju u analiziranom uzorku razgovornog jezika. To su funkcije ispunjavanja reči, modulacije, demarkacije, prekidanja i reformulacije, tj. korekcije. Novina je da smo u korpusu uzetom u razmatranje pronašli primer upotrebe markera *insomma* i u funkciji parafraze, takođe podvrste reformulacije.

U korpusu smo, osim toga, otkrili da ovaj marker, ne samo što se javlja u nekoliko različitih funkcija, čak i unutar istog iskaza, na paradigmatском ili sintagmatskom nivou, već se ispoljava i u određenim kombinacijama tih funkcija. Tako se *insomma* javio u našem korpusu i na sintagmatskom nivou protumačen je istovremeno kao ispunjivač ili modulator, ali i kao ispunjivač ili demarkator, odnosno kao demarkator ili prekidač, kao demarkator ili reformulator.

Tokom analize korpusa naišli smo zapravo na teškoće prilikom identifikacije funkcija predmetnog markera, što nas navodi na zaključak da se kontekst i transkript čine nedovoljnim za jednoznačno tumačenje pragmatičkih funkcija koje *insomma* vrši u datim kontekstima. Drugim rečima, utvrdili smo da je teško precizno odrediti njegove pragmatičke funkcije i razlikovati, primera radi, je li u pitanju ispunjivač ili modulator, odnosno demarkator.

U skladu sa rezultatima kako ovog, tako i našeg prethodnog istraživanja (Ceković & Janićijević, u *pripremi*), možemo zaključiti da u pojedinim

slučajevima *insomma* istovremeno vrši i semantičku i pragmatičku funkciju (npr. zaključivanje i demarkacija). S tim u skladu, stiže se utisak da se semantička funkcija preliva u pragmatičku i da granice među značenjima, odnosno funkcijama nisu strogo odvojene.

Najzad važno je istaći i da nas je korpusna analiza sprovedena za potrebe ovog rada nagnala na razmišljanja o tome kako se formi *insomma* u razgovornom jeziku mogu pripisati i druge funkcije, kao na primer, signaliziranje ustupanja reči, iskazivanje (delimičnog) slaganja i neslaganja. Iako prilikom analize korpusa na takve primere nismo naišli, to ne znači da obimnija i podrobnija analiza istog ili drugih razgovornih korpusa ne bi dovela do takvih i novih otkrića, te predstavljala temu budućih istraživanja. Naši budući koraci mogli bi predvideti zapravo teorijsku obradu pragmatičke multifunkcionalnosti *insomma*, u vidu pokušaja kompletne funkcionalne deskripcije ovog, jednog od najučestalijih i višestruko funkcionalnog diskursnog markera u italijanskom razgovornom jeziku. Po sličnom uzoru mogle bi se zatim razmotriti i opisati druge odabrane forme koje bi se našle u fokusu (npr. *quindi, comunque, ecco*), a čije bi se semantičke i funkcionalne vrednosti najpre pobrojale, pojasnile njihove brojne nijanse u značenju i upotrebi, izdvojile one najvažnije i najučestalije, shodno potrebama potencijalnih korisnika iz domena jezičke teorije i prakse.

Nevena Ceković, Nataša Janićijević

MULTIFUNCTIONALITY OF THE ITALIAN DISCOURSE MARKER *INSOMMA*

Summary

The paper deals with the analysis of the Italian discourse marker *insomma* and its various pragmatic functions. Taking into consideration the polysemy and pragmatic multifunctionality of the form *insomma*, our aim is to determine which pragmatic functions it performs in spoken Italian, as well as to identify in what combination of these functions it can occur. The analysis is carried out on the BADIP version of the LIP corpus, which is considered a reference point for describing the spoken variety of the modern Italian language. The results of our analysis confirm the multifunctionality of the form *insomma*. In fact we have identified nearly all the functions of *insomma*, mentioned in previous relevant works. In our paper we discovered the following functions of *insomma*: filler, as well as modulation, demarcation, interruption and reformulation device (signalling a repairing process, but also paraphrase, a function which has not been previously identified). Furthermore, our analysis shows that *insomma* not only occurs with several different functions, even within the same utterance, at the paradigmatic or syntagmatic level, but that it also appears in certain combinations of these functions. In our corpus, at

the syntagmatic level *insomma* can at the same time be interpreted as: a filler or modulator device, a filler or demarcation device, a demarcation or interruption device, a demarcation or reformulation device. As we point out it is not always an easy task to determine *insomma*'s functions precisely, which leads us to the conclusion that the cotext and transcript seem insufficient for a clear interpretation of the pragmatic functions that this discourse marker performs in certain contexts.

Keywords: Italian language, conversational language, discourse markers, *insomma*, pragmatic functions

LITERATURA

- Bazzanella, C. (1994). *Le facce del parlare. Un approccio pragmatico all'italiano parlato*. Firenze: La Nuova Italia.
- Bazzanella, C. (1995). I segnali discorsivi. In: Renzi, L., Salvi, G. & Cardinaletti, A. (a cura di), *Grande grammatica italiana di consultazione, vol. 3*. Bologna: Il Mulino. 225-257.
- Bazzanella, C. (2011). I segnali discorsivi. In: Simone, R., Berruto, G. & D'Achille, P. (a cura di), *Enciclopedia dell'italiano, vol. 2*. Roma: Istituto dell'Enciclopedia italiana G. Treccani. 1303-1305.
- Berretta, M. (1984). Connettivi testuali in italiano e pianificazione del discorso. In: Coveri, L. (a cura di), *Linguistica testuale. Atti del XV Congresso Internazionale di Studi, SLI, Genova-Santa Margherita Ligure 8-10 maggio 1981*. Roma: Bulzoni. 237-254.
- Berretta, M. (1994). Il parlato italiano contemporaneo. In: Serianni, L. & Trifone, P. (a cura di), *Storia della lingua italiana, vol. 2*. Torino: Giulio Einaudi. 239-270.
- Berruto, G. (1993). Varietà diamesiche, diastratiche, diafasiche. In: Sobrero, A. (a cura di), *Introduzione all'italiano contemporaneo. La variazione e gli usi*. Roma-Bari: Laterza & Figli. 37-92.
- Bustorf, W. (1974). Riflessioni sui cosiddetti 'riempitivi' italiani. In: Medici, M. & Sangregorio, A. (a cura di), *Fenomeni morfologici e sintattici nell'italiano contemporaneo. Atti del VI Congresso Internazionale di Studi, SLI, Roma 4-6 settembre 1972*. Roma: Bulzoni. 21-25.
- Ceković, N. (2016). Diskursni markeri u govornoj produkciji na italijanskom kao drugom jeziku (Neobjavljena doktorska disertacija), Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd.
- Ceković, N. (2018). Segnali discorsivi in classe di italiano Ls: uno sguardo dalla parte del docente e dell'apprendente. *Italiano a stranieri*, 25, 16-20.

- Ceković, N. (2022). *Italijanski razgovorni jezik*. Beograd: Filološki fakultet.
- Ceković, N. & Radojević, D. (2016). La “politraducibilità” dei segnali discorsivi italiani. In: Scotti Jurić, R., Poropat Jeletić, N. & Matticchio, I. (a cura di), *Studi filologici e interculturali tra traduzione e plurilinguismo*. Ariccia: Aracne Editrice. 457-469.
- Ceković, N. & Jančićević, N. (2017). *Scusa, sai, ti dico...* Gli equivalenti serbi dei segnali discorsivi italiani di origine verbale. *Anali Filološkog fakulteta*, 29 (2), 51-65.
- Ceković, N. & Jančićević, N. (2018). La traduzione dei segnali discorsivi italiani in serbo: il caso dei verbi di percezione visiva e uditiva. *Filološki pregled*, 45 (2), 93-106.
- Ceković & Jančićević (*u pripremi*). Italijanski prilog i uzvik *insomma* i njegovi srpski ekvivalenti.
- Cresti, E. (2000). *Corpus di italiano parlato*. Firenze: Accademia della Crusca.
- De Mauro, T., Mancini, F., Vedovelli, M. & Voghera, M. (1993). *Lessico di frequenza dell'italiano parlato*. Milano: Etaslibri.
- Frank-Job, B. (2006). A dynamic-interactional approach to discourse markers. In: Fischer, K. (ed.), *Approaches to Discourse Particles, vol. 1*. Oxford: Elsevier. 359-374.
- Khachatryan, E. (2018). Segnali discorsivi nel parlato: il caso di *diciamo* e *insomma*. *Studi Italiani di Linguistica Teorica e Applicata*, XLVII (1), 119-139.
- Sansò, A. (2020). *I segnali discorsivi*. Roma: Carocci editore.
- Serianni, L. & Castelvechi, A. (1989). *Grammatica italiana. Italiano comune e lingua letteraria*. Torino: UTET.